

Henry George

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK
ÉS A JOBBOLDALI POSZTLIBERALIZMUS:
A KÖZJÓ KÖZÖS NEVEZŐJE

BEVEZETÉS

A nyugati politika kereteit a második világháború óta és különösen a hidegháború nyomán meghatározó liberális világkép napjainkban minden eddiginél nagyobb nyomás alá került. Ez fokozottan igaz a jobboldalra, ahol az eddigiekben vitathatatlanként kezelt eszmék és meggyőződések az utóbbi évtizedek legkritikusabb elemzésének és kérdésfelvetéseinek tárgyává váltak. Egyértelmű, hogy valaminek változnia kell. A mind itthon, mind külföldön, a politikában, a gazdaságban és a kultúrában egyaránt feljűket felütő válságok – amelyek nyilvánvalók mindenki számára, aki kicsit is körbetekint a világban – az eddigiekhez képest valami mást követelnek.

De mi köze mindennek a fogyatékossgal élő emberekhez? Egyszerűen ennyi: a kormányzás lényege nem más, mint „az állami kötelezettségek betartásának biztosítása”.¹ A „jó kormányzás” természetjogban gyökerező és az angolszász hagyományon keresztül kifejezésre jutó célja „a bőség, a béke és az igazságosság”.² Az utóbbi 13 év konzervatív párti kormányainak jobboldali neoliberalizmusa kudarcot vallott e kötelezettségek teljesítése terén, aminek nyomán Nagy-Britannia szegényebb, kevésbé összetartó és egyenlőtlenebb ország lett. Ezt a fogyatékossgal élő emberek – jómagamat is beleértve – kiváltképp érzik. A konzervatív kormányzás gazdasági, politikai és kulturális

¹ PAPPIN 2022a.

² PAPPIN 2022b.

következményei a fogyatékossgal élő briteket szegényebbé, jogfosztottá és elidegenítetté tették.

E kudarcok oka azonban nem pusztán a különböző időpontokban hozott politikai döntésekben keresendő, hanem az e döntéseken keresztül megfogalmazott világkép alapvető hiányosságaiból fakad. Jelen fejezet mellett érvel, hogy a liberalizmus ártalmas hatással van a fogyatékossgal élő emberek boldogulására, mivel aláássa a határokat, a „testtel működő elme” (*embodiment*) koncepcióját, társadalmi egymásrautaltságunkat és a generációkon átívelő kötelezettséget teremtő kötelekeket. A közjó közös nevezőjének visszaállítására érdekében a brit jobboldali politikusoknak a jobboldali neoliberális párt szerepétől a jobboldali posztliberalizmus felé kell elmozdulniuk. Az állami kötelezettségek betartásának kormány általi biztosításához fokozott érdeke fűződik mindazon embereknek, akiket az állapotukból fakadó valamely akadályozottság fokozott kockázatnak tesz ki mindazon esetekben, amikor a közélet alapjául szolgáló struktúrák instabillá válnak. A közös nevező visszanyerése és visszaállítása sürgető feladat.

Mindezek fényében jelen fejezet első részében a liberális gyakorlatot alátámasztó liberális alapelvek eredetét járjuk körül. A második rész a liberális premisszák fogyatékossgal élő embereket érintő hiányosságaira és azok világszerte megmutatkozó működésére reflektál. A harmadik rész rátér a fent említett közjó posztliberális alternatívájára, valamint az ezen alternatíva és a napjaink *tory* pártjában érvényesülő jobboldali neoliberalizmus között látható különbségekre. E részben röviden kitérünk arra is, hogy a felvázolt világkép hogyan képes jobban szolgálni a fogyatékossgal élő emberek boldogulását – nem hermetikusan elzárt identitásként, hanem mint a közjóban gyökerező közélet részesei és előmozdítói. Akár fogyatékossgal élnek, akár nem, az új brit jobboldali posztliberalizmus, a közjó nemzeti politikája jelenti az előre vezető utat minden ember számára.

LIBERALIZMUS: LEÍRÁS ÉS DIAGNÓZIS

A „liberalizmus” szó olyan filozófiát takar, amely a szabadságban gyökerezik. A szabadságnak e fogalma azonban nem azonos az ókori görög-római

világ szabadságértelmezésével, amely annak lényegét az emberi természet alacsonyabb rangú, állati részének korlátok közé szorításában látta, hogy utat engedjen a magasabb rendű, racionális emberi természetnek. Ezt a nézetet a kereszténység is átvette, azonban elhagyta belőle a görögöknek és a rómaiaknak az akaratra mint a magasabb rendű természet elérésének eszközére helyezett hangsúlyát, a krisztusi keresztáldozat minden hozzá megtérő ember számára megváltást hozó kegyelmének fogalmán keresztül univerzalizálva e cél megvalósításának lehetőségét. Az ember alacsonyabb rendű természete alól való felszabadulás kulcsa a korlátokban rejtett, amely a szélesebb hagyományokba ágyazott családi életbe és oktatásba történő beilleszkedés révén érhető el. A szabadságot „régől fogva az önuralom azon feltételének tartották, amely mind a kollektív lélekben, mind az egyén lelkében gátat vet a zsarnokságnak.”³

A liberalizmus nem úgy tekintett a szabadságra, mint amely a kiválóság elérésének, az erény gyakorlásának és a kegyelmen keresztül az isteni discsőség megtapasztalásának szolgálatában korlátok közé szorítja az egyén alantasabb gyágyait. Ehelyett

„a liberalizmus a legalapvetőbb módon két mélyebb antropológiai előfeltevésekből épül fel, amelyek sajátos irányt és formát adnak a liberális intézményeknek: 1. az antropológiai individualizmus és a döntés voluntarista koncepciója; és 2. az embernek a természetről való leválasztása és az azzal való szembeállítás. Az emberi természet és társadalom értelmezésének e két forradalma adja a »liberalizmust« annyiban, hogy bevezeti a »szabadság« radikálisan új meghatározását.”⁴

A 17. századtól kezdve gondolkodók egész sora épített a „gondolkodás három alapvető forradalmára”, amely úgy definiálta újra a szabadságot, mint „az emberek intézményesített hatalom alóli felszabadítását”, a politika és a gazdaság célját pedig az „önkéntes kultúrától és hagyománytól való emancipációban” látta, miközben mindkettő elérésének eszközeként a „természet feletti emberi hatalomnak és uralomnak a tudományos felfedezések előmozdítása és a

³ DENEEN 2018.

⁴ DENEEN 2018.

gazdasági fellendülés révén történő kiterjesztését”⁵ jelölte meg. E filozófiai alapelvek, valamint azok politikai, kulturális és gazdasági megnyilvánulásai végső soron ártalmas hatást gyakorolnak a fogyatékossgal élő emberek mint a társadalmi együttélést építő nemzeti közösség tagjainak boldogulására.

Ez az antropológia, illetve annak gyakorlati vonatkozásai olvashatók ki Thomas Hobbes (1588–1679) filozófiai munkásságából, amely megalapozta a liberalizmus szabadságról alkotott új vízióját. Hobbes azáltal igyekezett megoldani a vallási viszályok és a politikai tekintély problémáját, hogy felszámolta az emberi élet és a politika transzcendens jó felé irányuló értelmét, megtéve az uralkodót – a Leviatán állam fejét – szuverénnek felette. Hobbes számára az emberek nem alkotnak az időben visszafelé gyökerező és előre felé elnyúló kultúrával és társadalommal rendelkező egészet. Ehelyett az elszigetelt egyének biztonság és béke iránti közös, alapvető szükséglete biztosít alapot a politikai legitimációhoz, amely garantálja ezen egyéni szükségletek kielégítését.⁶ Az ilyen módon atomizált egyének azért vállalják önként az uralkodó iránti engedelmisséget, hogy elkerüljék azt a természeti állapotot, amelyben az ember a városállam vagy az egyház iránti engedelmisség körén kívül reked. Ettől fogva az egyének olyan monarchikus politikai organizmust konstruálhatnak, amely megoldja a teológiai-politikai problémát.⁷ Hobbes az e megoldást megelőző bizonytalanságot a „mindenki háborúja mindenki ellen” állapotának tekintette.⁸ Hobbesot tehát nevezhetjük a liberalizmus alapítójának, mert megfogalmazta a „jog mint tisztán emberi eszköz liberális értelmezését, amely szigorúan kívül esik minden egyénen. Az ilyen jog nem alakítja át és nem tájékoztatja az atomizált egyéneket, hanem azok békés együttélésének biztosítására korlátozódik.”⁹ Így tehát a hobbesi gondolkodás adja a modern demokrácia és a liberalizmus mögöttes kereteit azzal, „hogy kidolgozza az egyes alanyok beleegyezésére épülő szuverenitás fogalmát. Megalapítja a liberális eszmét, mert kifejleszti a jog mint az egyéneken kívül álló eszköz fogalmát.”¹⁰

⁵ DENEEN 2018.

⁶ MANENT 1994.

⁷ MANENT 1994.

⁸ HOBBS 2009 [1651].

⁹ MANENT 1994.

¹⁰ MANENT 1994.

Ennek eredménye Hobbes új társadalomképe. A Leviatánra ruházott hatalmat elszigetelt egyének alkalmazzák jogaik biztosítására. Hobbes előre látja az eszmét, amelyből a liberalizmus kicsírázik, és előkészíti számára az utat. Ez azt jelenti, hogy a politikai hatalom hobbesi eszméjének „teljes terjedelme kezdetének és végének módosításával” adható meg.¹¹ Az egyének eredendő jogokat szereznek, a hatalmat pedig ezek védelmére korlátozzák.¹² Hobbes után vizsgáljuk meg John Locke (1632–1704) filozófiáját, amely ugyanazon kezdetekből indul ki: a természeti állapotból, amelyből kilépve az egyének biztosítani kívánják saját létüket. Locke szerint az elsődleges fenyegetést nem mások erőszakossága, hanem az éhezés jelenti. Locke számára az elszigetelt egyének eredendő, mások beleegyezésétől független joga van a föld gyümölcseihez, hogy egyénként életben maradjon. Ezen erőforrások tulajdonjoga úgy szerezhető meg, ha az egyén a – saját tulajdonában álló – személyében rejlő, egyéni, személyes munkáját éhségérzete kielégítése végett elegyíti a gyümölcsökkel, amely legitim tulajdonjogot biztosít. Az egyén munkája – saját tulajdonában álló személyének terméke – reprezentálja a tulajdont a világ felé.¹³ A szabadság az egyén saját személye feletti tulajdonjogán és munkáján keresztül a vagyon tulajdonjogát a társadalom alapjává teszi azáltal, hogy táplálja az egyént, és a természeti állapotban megóvjá az éhezéstől.

Később az egyén munkájának terméke és a hozzá kapcsolódó, pénzben kifejezett érték a gazdaságpolitika alapjaként az első helyre lépett.¹⁴ Ennek Locke politikai filozófiájára nézve is voltak következményei. *Second Treaties of Government* (Második értekezés a polgári kormányzatról) című munkájában Locke kifejti, hogy az egyének „tökéletes” szabadságban és egyenlőségben születnek.¹⁵ Locke szerint az egyént az élet, a szabadság és a vagyon iránti törekvései késztetik arra, hogy belépjen a politikai társadalomba, amelyet az egyének az egymás közötti egyetértésükben gyökerező társadalmi szerződéssel érnek el, és biztosítanak. Ez teszi lehetővé a polgári társadalom létrejöttét, és ebből alakulhat ki a törvényhozó gyűlés.¹⁶ Efelett helyezkedik

¹¹ MANENT 1994.

¹² MANENT 1994.

¹³ MANENT 1994.

¹⁴ MANENT 1994.

¹⁵ LOCKE 1988 [1689].

¹⁶ MANENT 1994.

el a végrehajtó hatalom, a végső szuverenitás birtokosa, amely – a kényszerítő gyűléssel együtt – az igazságosság mint a tulajdonhoz való jog őre.¹⁷ Ez olyan egyetemes elvekből származtatható, amelyeknek mindenhol és mindig alkalmazhatónak, az egyéni értelem számára hozzáférhetőnek kell lenniük.

Locke meglátása szerint az egyéni racionalitás és tudás elegendő a társadalmi és politikai formáció kialakulásához. A család, a közösség és a nemzet kölcsönös hűséget magukban foglaló¹⁸ kötelékei időtlen, hely nélküli, egyetemes úrban terülnek szét. Mégis:

„Locke megközelítése [a politikai igazságosság vonatkozásában] éppoly »abszolutista«, mint Hobbesé. Az egyének [vagyon feletti] eredeti tulajdonjoga lényegében a diszkurzív érvelés és minden kifogás felett áll, mert magányos, csendes tevékenységen alapul: a fogyasztásra irányuló munkán.”¹⁹

A törvényhozó hatalom „az egyén önfenntartási vágyának közvetlen kiterjesztése. Azért nevezhetjük szuverén vagy »legfelsőbb« hatalomnak, mert közvetlenül kifejezi a tulajdon megőrzésének vágyát, a politikai intézmény eredetét.”²⁰

Hobbes, Locke és az őket követő szerzők individualista és voluntarista antropológiája haszonelvű, célja az autonómia és a választási lehetőség önérdeken keresztül történő felerősítése. Az angolszász jog és kultúra az idők során átvette ezt az antropológiát, és kifejezésre juttatta az állam politikai-jogi struktúráiban. Szószólói érvelése szerint a liberalizmus a lehető legjobb politikai rezsिम eszközének tűnik. A rezsिम egyszerűen „azt az egészet jelenti, amelyet ma elsősorban töredezett formában szokás szemlélni; egyszerre jelenti egy társadalom életformáját, életstílusát, erkölcsi ízlését, társadalomformáját, államformáját, kormányformáját, és törvényeinek szellemét.”²¹ Plátón ugyanakkor azzal érvelt, hogy a politikai rezsimek idővel egyre inkább önmagukba fordulnak. Felszínre kerülnek legmélyebb előfeltevéseik és ellentmondásaik. Miközben megpróbálják kibékíteni ezen ellentmondásokat, a rezsimek

¹⁷ MANENT 1994.

¹⁸ HAZONY 2018.

¹⁹ MANENT 1994.

²⁰ MANENT 1994.

²¹ STRAUSS 1988 [1959].

aláhullanak a megvalósítók által ígért magasságokból: sikerükben rejlik a kudarcuk.²² Arta Moeini szerint a liberalizmust az ellentmondásoknak három olyan, belülről fakadó csoportja terheli, amely a kezdetektől fogva jelen van. Az első látszólagos ellentmondás az *uralom* és az *autonómia* között feszül. Amint a fentiekből kiderül, a liberalizmus végcélja, hogy – életének, szabadságának és tulajdonának biztosítása érdekében – biztosítsa az atomizált liberális szubjektum autonómiáját mint az igazságosság alapját abban a világban, ahol a legfőbb jó közös felfogása többé nem lehetséges. Az életének *teloszai* feletti végső hatalmat az emberi ágens „a múlt megterhelő vagy elnyomó hierarchiai és normái alóli rendszerszintű felszabadulási terv révén éri el, hogy az egyén autonómiáján és ágenciáján alapuló új rend alakuljon ki.”²³ Azonban – amint azt a liberalizmus későbbi, 19. és 20. századi megnyilvánulási formái mutatják – az autonómia iránti igény és az eléréséhez szükséges eszközök azok uralmához vezetnek, akik saját kijelentésük szerint képesek – nyers erővel, illetve leggyakrabban lágy kényszerrel – megvalósítani azt. Ez tehát talán mégsem valódi ellentmondás.

Moeini szerint a második ellentmondás a liberalizmus állítólagos *univerzalizmusa* és *szubjektivista* etikája között van.²⁴ Amint a fentiekben megjegyeztük, Locke és a liberálisok egyetemes hatályúnak tartják azokat a liberális alapelveket, amelyek az igazságos társadalom megteremtését célozzák a liberális antropológia megvalósításán keresztül. Ezen alapelvek továbbá minden időben és helyen alkalmazhatók azokra, akik képesek elérni megvalósításának okát. Azonban a kulturális, tradicionális, vallási és társadalmi kontextusától megfosztott, önteremtő énnak az erkölcs mércéjeként való beállítása a gyakorlatban olyan szubjektivista etikai nézetet vezet be, amely az atomizálódásba és az erkölcsi szolipszizmusba való átmenet kockázatát hordozza²⁵ – ez az önérvényesítés és az identitáspolitikai rögeszméjével küzdő mai kultúrában magától értetődő. Egyesek azzal érvelnek, hogy a posztmodernitás, amely távolról sem a liberalizmus elleni lázadás, annak ideológiai gyermeke.²⁶

²² DENEEN 2018.

²³ MOEINI 2023.

²⁴ MOEINI 2023.

²⁵ McMANUS 2022.

²⁶ SHULLENBERGER 2020.

Végül a liberalizmus időfelfogása olyan paradoxont mutat, amelyet nem képes megfordítani. Deneen szerint a liberalizmus a természeti állapoton mint eszközön keresztül az embert múlt, jövő és hely nélküli lényként ábrázolja, megfosztva a helyhez és az időhöz kötődő minden kapcsolatától, mivel az ehhez hasonló korlátok gátolnák az egyéni autonómia megvalósítását.²⁷ Moeini szerint „filozófiai idealizmusában tehát a liberalizmus az ember örökérvényűségét mint fiktív, eszmei és változatlan kategóriát részesíti előnyben a való élet részeként létező emberrel szemben”. Ugyanakkor – ahogyan arra mások is rámutattak – a „szentségi liberalizmus”²⁸ „liturgiája”,²⁹ amely belső premisszáiban gyökerezik, azt jelenti, hogy a liberalizmusnak elkerülhetetlenül progresszív a dinamikája. Mindig jönnek újabb és újabb öröklött erkölcsi, kulturális és társadalmi-politikai korlátozások, amelyek megakadályozzák a szabadság és az autonómia növelését. Ez a *progresszív* történelemszemlélet ütközik az ember egyetemes természetének *örökkévaló* nézetével. Következésképpen „a történelem célja szükségképpen az emberi haladás egy olyan társadalom felé, amelyben mindenki teljesen egyenlő, és az ember teljesen racionális, szabad és tökéletesen produktív”.³⁰

Tekintettel arra, hogy ez az állapot soha nem valósul meg véglegesen, a liberalizmus haladásteológiája egyre apokaliptikusabb színezetet ölt, míg azokra, akik nem hajlandók, vagy – a fogyatékossgal élő emberek esetében – nem tudják ezt az utat járni, egyre inkább az örökkévaló fejlődés gátjaként tekintenek. Emiatt ezeket az egyéneket meg kell javítani, korlátok között kell tartani vagy ki kell szorítani. A következőkben azt vizsgáljuk, milyen hatással van mindez a fogyatékossgal élő emberekre.

A LIBERALIZMUS ÉS A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK KIFOGÁSAI

A fogyatékossgal élő emberek számára élesen kirajzolódnak azok az alapvető hiányosságok, amelyekben a liberális premisszák, illetve azok politikai

²⁷ DENEEN 2018.

²⁸ VERMEULE 2019.

²⁹ VERMEULE 2017.

³⁰ MOEINI 2023.

és gazdasági gyakorlatban jellemző kifejeződése szenved. A liberális antropológia és annak az emberi életre gyakorolt hatásai értelmetlen, olyasvalakik által kiöltött gondolatkísérleteknek tűnnek, akiknek a „társadalmi szerződésről alkotott elképzelései a gyermektelen férfi nézőpontját tükrözik, aki már teljes mértékben elfelejtette saját gyerekkorát”.³¹ A gyökértelen egyén képe, aki biztonságot, testi nyugalmat és így igazságot az egyéni beleegyezéseken alapuló társadalmi szerződéstől nyer, köszönőviszonyban sincs még az ép emberi lényekkel sem, nemhogy a fogyatékossgal élőkkel. A liberalizmus olyan ideológiaként, tervrajzként mutatkozik be, amely térdre kényszeríti a világot diktátumai előtt, és amelyet egyre instabilabbá tesznek belső ellentmondásai, és egyre zarsnokibbá a jóról, egy olyan jóról alkotott víziójának megvalósítása, amelyet a lényege tagad.³²

Ritka, a bőrt rendkívül sérülékennyé tevő genetikai rendellenességgel születtem, amelynek neve recesszív disztrófiás *epidermolysis bullosa*.³³ Ez az jelenti, hogy a liberalizmus és annak jobboldali neoliberais iterációja számomra fogalmi és gyakorlati lehetetlenség. Ahogyan azt már máshol is leírtam,³⁴ az állapotom révén – amelynek 500 különböző altípusában az Egyesült Királyságban 5000-en szenvednek – én is része vagyok annak a mintegy 14 millió embernek, aki valamilyen fogyatékossgal éli mindennapjait Nagy-Britanniában.³⁵ Az ezzel együtt járó korlátok a gyakorlatot vizsgálva azonnal megmutatkoznak. A fogyatékossgal élő embereknek mintegy a fele van jelen a munkaerőpiacon, szemben ép társaikkal, akik esetében ez az arány 81%. Előbbiek negyede szerez diplomát, míg a képesítéssel nem rendelkezők aránya 13%.³⁶

Ennek folyományaként a fogyatékossgal élő embereknek nagyobb valószínűséggel vannak kielégítetlen vágyai. Pénz és társadalmi kötődés tekintetében szegényebbek, a foszladozó társadalmi kötelékek pedig olyan elszigeteltséghez vezethetnek, amely fokozza az alapvető vágyak kielégítetlenségét.³⁷ A fogyatékossgal élő emberek 15%-a érzi magát „gyakran vagy

³¹ JOUVENEL 2000 [1963].

³² DENEEN 2018.

³³ Recessive Dystrophic Epidermolysis Bullosa (RDEB) [é. n.].

³⁴ GEORGE 2021.

³⁵ Disability Facts and Figures [é. n.].

³⁶ Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 2022.

³⁷ Resolution Foundation 2023.

mindig magányosnak”, miközben az épek körében ugyanez az arány 3,5%,³⁸ és a dolgok illetén állását magam is tanúsítani tudom. Állapotom és sérülékeny testem gyakran gátat vet a hétköznapi társadalmi életnek, miközben mások gyakran kényelmetlenül érzik magukat az ehhez hasonló állapot láttán.

A konzervatívok vezette koalíciós kormány 2010 és 2015 között a hatalmon lévők alapvető ideológiai irányultságából fakadóan megszorító politikát folytatott, amely „deklaráltan az erősek libertarianizmusát” produkálta.³⁹ Ez aránytalan terhet rótt a fogyatékossgal élő emberekre, akiknek a válla a legkevésbé bírja a súlyt. Az ellátási szankciók és megszorítások sokakat súlyos helyzetbe sodortak.⁴⁰ Iain Duncan Smith munka- és nyugdíjügyi miniszter – aki minimálbérre vonatkozó javaslatának megszavazásáért cserébe annak idején hozzájárult a megszorításokhoz – 2016-ban a fogyatékossgal élő emberek szociális biztonsági hálójának még szűkebbre szabása miatt mondott le.⁴¹

Az otthonon kívüli világban gyakori a bántalmazás és a mellőzöttség. A kormány 2021-es Nemzeti Fogyatékossgügyi Stratégiája kimutatta, hogy a fogyatékossgal élő emberek több mint fele tart attól, hogy sértegetésnek vagy bántalmazásnak lesz kitéve az utcán vagy a tömegközlekedési eszközökön. A kutatásból az is kiderült, hogy a 10 és 15 év közötti fogyatékossgal élő gyermekek majdnem kétszer nagyobb valószínűséggel lesznek bűncselekmény áldozatai, mint ép társaik.⁴² Mindezek tükrében talán nem meglepő, hogy a fogyatékossgal élő britek átlagos szorongásszintje magasabb, mint az ép állampolgároké: előbbiek körében 10 emberből 4,6, míg utóbbiak körében 10 emberből 3 tapasztal szorongást.⁴³

Figyelembe véve országunk vezetőinek ideológiai hátterét, és azt a világot, amelyet megkíséreltek megteremteni, a szakpolitikák kialakításának és az egyéb politikai döntéseknek egyik következménye sem lehet meglepő. Az elmúlt 13 évben – rövid szünet beiktatásával Theresa May kormányzása alatt – Nagy-Britannia konzervatív kormányainak vezérfonalát az adta, amit Michael

³⁸ Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 2022.

³⁹ JOUVENEL 1993 [1945].

⁴⁰ RYAN 2018.

⁴¹ MASON et al. 2016. A 2015 és 2020 közötti jóléti politikák tudományos elemzésére lásd még PITT 2023: 171–194.

⁴² UK Government 2021.

⁴³ Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 2022.

Lind „technokrata neoliberalizmusnak” nevez, amelynek a jobboldalon használatos kifejezése a konzervatív pártpolitika. Ez „a libertariánus jobboldal szabadpiaci gazdasági liberalizmusának és a művészvilág/tudományosság baloldali kulturális liberalizmusának szintézise”.⁴⁴

Gazdasági értelemben ez azt jelenti, hogy a vállalatok „a munkavállalók kárára segítik a szakszervezeti struktúra lebontását és a munkaerőpiac deregulációját”. Ezenkívül a vállalati oligarchák „a globális munkaerőpiaci döntőbíráskodást is magukévá tették a termelés külföldre, alacsony bérezésű munkavállalókhoz történő kihelyezése vagy bevándorló munkavállalók foglalkoztatása formájában, hogy gyengítsék a szakszervezeteket, és elkerüljék a nemzeti munkaügyi szabályozás korlátait”.⁴⁵ Politikai értelemben az országos pártokat – amelyek valaha a tömeges tagságból álló helyi szervezetek konglomerátumai voltak – ma a vállalati szektorból érkező támogatók pénzelik és befolyásolják, míg működésüket „kommunikációs” tanácsadók irányítják. Ez a hazai depolitizálódás nemzetközi szinten is tükröződik: a demokratikus ellenőrzés alá tartozó nemzeti jogalkotási jogköröket kiürítették a menedzserállam egyre sokasodó szervei, a bíróságok és az olyan transznacionális szervek, mint az EU és a WTO. Az oktatás polarizálódása következtében az egyetemet végzett vezetői-szakmai elit sokkal nagyobb befolyásra és ellenőrzésre tett szert, mint a legtöbb hétköznapi szavazó.⁴⁶ Ez a politikai kiüresedés egyfajta kulturális bomlási folyamatban is megmutatkozik, mivel a közvetítő intézményeket az egyik oldalon a piac könnyörtelensége, a másik oldalon a központi állam terjeszkedése folyamatosan erodálja. Mindez a kultúra, a technológia, a média, a jog, a köz- és vállalati igazgatás fehérgalléros világában mozgó, Joel Kotkin által új „értelmiségnek” nevezett „burzsoá bohémek”⁴⁷ javára válik.⁴⁸ A társadalomnak ez a felső 15%-a szolgálja azon politikák és intézkedések legitimálását, amelyeket – Lind kifejezésével élve – a „vezetői szuperosztály” (*overclass*), azaz a társadalmi-gazdasági réteg felső 5–10%-a alkot meg.

⁴⁴ LIND 2020.

⁴⁵ LIND 2020.

⁴⁶ LIND 2020.

⁴⁷ BROOKS 2000.

⁴⁸ KOTKIN 2020.

Ebben az ideológiai rendszerben a fogyatékossgal élő emberek járulékos veszteségként jelennek meg a „haladás” menetében. Ha azt tekintjük tisztességes társadalomnak és a közjó konzervativizmusának, amely bőséget, békét és igazságosságot biztosít azok számára, akik az élet hajnalán, alkonyán, illetve árnyékában élnek,⁴⁹ akkor e téren Nagy-Britannia kudarcot vallott. Deneen kifejti, hogy „az etatizmus lehetővé teszi az individualizmust, miközben az individualizmus etatizmust követel”.⁵⁰ Ennek a valóságnak a bizonyítéka mindazon saját tapasztalatom, amelyet a személytelen menedzserállamról a járadékigény felmérése címén formanyomtatványokon négyzeteket pipálgató hivatali ügyintézők, továbbá egyéb olyan állami intézmények révén szereztem, amelyekkel a fogyatékossgal élő emberek tárgyalni, és amelyekre támaszkodni kénytelenek.

Vezetői szuperosztályunk jobboldali neoliberalizmusa felszabadítást ígér, de sokak – különösen a fogyatékossgal élő emberek – számára gazdasági és társadalmi értelemben zárkát jelent. A jobboldali neoliberalizmus rezsimje „önnönmaga felé fordítja a honpolgárt, ez pedig azzal a veszéllyel jár, hogy az visszahúzódva teljesen bezárkózik szívének magányába”.⁵¹ A fogyatékossgal élő emberek magukra maradnak, és sodródnak a liberalizmus „antikultúrájában”, „egy hagyományromboló és szokásokat aláásó dinamikában, amely felváltja azon kulturális gyakorlatokat, emlékezetet és meggyőződéseket”,⁵² amelyek megtartják és vigasztalják a kevésbé szerencséseket vagy a képességeikben korlátozottakat.

Ez az antikultúra O. Carter Snead szerint abból az angolszász jogból és kultúrából fakad, amely az „expresszív individualizmus” antropológiáján alapszik. Ennek az antropológiának a gyökerei egyértelműen a liberalizmus talajába nyúlnak. Az expresszív individualizmus olyan beállítottságról tanúskodik,

„amelyben az embereket pusztán atomizált egyéni akaratoknak tekintik, amelyek legfőbb virágzása az én belső mélységeinek azzal a céllal feltett

⁴⁹ CONNOLLY 2018.

⁵⁰ DENEEN 2018.

⁵¹ TOCQUEVILLE 2003 – *Ádám Péter fordítása*, in TOCQUEVILLE 2015. (A ford.)

⁵² DENEEN 2018.

kérdésekben áll, hogy kifejezzék és szabadon kövessék az ott felfedezett eredeti igazságokat a saját maguk által kitalált sors felé.”

Ezért

„az expresszív individualizmus [...] egyenlőségjelet tesz a teljes emberi élet és azon törekvés közé, hogy megtaláljuk önmagunkban az egyedi igazságot, és annak tükrözése végett szabadon építsük fel egyéni életünket.”⁵³

Ahogy másutt is írtam, „az ember személyének ez a felfogása a megismerést, az akaratot, a racionalitást és az autonómiát részesíti előnyben a teljes személyiség meghatározásában”, figyelmen kívül hagyva testtel működő elménk és társadalmi beágyazottságunk határait.⁵⁴ Az expresszív individualizmus megtestesíti azt, amit az evolúciós pszichológia tárgyában vizsgálódó Rob Henderson „luxusmeggyőződésnek” nevez. Az ilyen meggyőződések, „a felső osztályok [...] olyan eszméi és meglátásai, amelyek rendkívül alacsony költséggel biztosítják a gazdagok státuszát, miközben az alsóbb osztályt” és a fogyatékosággal élő embereket terhelik.⁵⁵ Az expresszív individualizmus a piac cseppfolyósító ereje és a menedzserállam által lehetővé tett luxusmeggyőződés. Ebben John Stuart Mill „életvitel-kikísérletezésre” való felhívásának megtestesülését láthatjuk. Mill szerint:

„[A]z észlelés, az ítéletalkotás, a megkülönböztetésre képes érzelem, az értelmi tevékenység, sőt még az erkölcsi tetszés is olyan emberi képességek, amelyek csak a választások révén fejleszthetők. Aki azért tesz valamit, mert az szokás, nem választ.”

Ezért „ma nem a személyes indítékok és hajlamok túlsúlya, hanem hiányának a veszélye fenyegeti az emberi természetet”. Azoknak, akik képesek végrehajtani ezeket a kísérleteket, „minden más embernél erősebb egyéniségük van, s ezért kevésbé képesek rá, hogy fájdalmas sajtolás nélkül beillesszék

⁵³ SNEAD 2020.

⁵⁴ GEORGE 2022.

⁵⁵ HENDERSON 2019.

magukat azon kevés öntőforma valamelyikébe, melyeket a társadalom [...] tart készen”; ezért szükséges, hogy „szabadon kibontakoztassák magukat”.⁵⁶

Ez tehát egyszerűen Hobbes, Locke és ideológiai gyermekeik voluntarista, individualista antropológiája, amely a 19. században új formát kapott, az expresszív individualizmus pedig a pszichológia, a sokszínűség, az egyenlőség és az inkluzivitás nyelvezetével frissítette. John Stuart Mill célja a régi, rokoni kötelékeken alapuló, az emberekhez és a helyhez társadalmi hierarchiakon keresztül kötődő elit lebontása és elmozdítása volt. Mill új racionális, tisztán látó elitje a „törekvők és racionálisak” locke-i új elitjét képviselte, amely megdönti, és leváltja a régi arisztokrata elitet, amely a „sopánkodók és perlekedők” képviselője volt.⁵⁷

A haladáson túl létező legfőbb jóról mit sem sejtő, állítólagosan „szorgalmas és racionális” elitünk szerint „az egyén magasztalt szabadsága” azt jelenti, hogy vagy „a közformáló mérnökösködésben betöltendő szerep megtalálásának szükségességét, vagy pedig a magánélet örömeibe való visszavonulás szükségességét” választjuk.⁵⁸ Az élet célja nem erény, hanem az állam által kimunkált ártalomcsökkentésen és boldogságmaximalizáláson alapuló terápiás haszonelvűség lesz. Feltárul a papi elitünk jó életéről alkotott felfogása és a fogyasztékosság megtestesült valósága között tátongó szakadék. A „terhektől mentes én”⁵⁹ mindig is ideológiai illúzió volt, amelyet a valóság fogyasztékossággal együtt járó korlátai törnek szét. A jobboldali neoliberalizmus és expresszív individualista megfogalmazása nem biztosítja a közjót a fogyasztékossággal élő emberek számára, mert „megfelelkezik a testről”.⁶⁰

Vezetői szuperosztályunk és „új értelmiségünk” számára, Christopher Lasch szavaival:

„[A] valóság társadalmi felépítésébe vetett hit az [...] olyan mesterséges környezetben való élet tapasztalatát tükrözi, amelyből az emberi irányításnak ellenálló minden tényezőt (ideértve tehát nyilvánvalóan mindazt,

⁵⁶ MILL 2015 – *Pap Mária fordítása, in* MILL 1980. (A ford.)

⁵⁷ SANDEL 2005.

⁵⁸ GRANT 2005.

⁵⁹ SANDEL 2005.

⁶⁰ MACINTYRE 1999.

ami ismerős és megnyugtató) a legszigorúbban kizártak. Az irányítás a rögeszméjükké vált. Azon törekvésükben, hogy megvédjék magukat a kockázattól és az esetlegességtől – az emberi életet sújtó, kiszámíthatatlan veszélyektől –, a gondolkodó osztályok nem csupán az őket körülvevő közös világtól, de magától a valóságtól is elszakadtak.”⁶¹

A valóság ezen ellenőrzése az eutanáziának a fogyatékossgal élő emberek iránti könyörületessegként való ábrázolásában éri el végkifejletét.

Ezzel szemben a társadalmi-gazdasági és a fizikai autonómia skáláján lejjebb elhelyezkedők felismerik „a társadalmi fejlődés, a természet és a test, az emberi élet és történelem tragikus elemei felett gyakorolható emberi ellenőrzés eredendő korlátait”.⁶² Az elnyomás tragédiája helyett a fogyatékossgal élő emberek által is megerősített kulcsfontosságú konzervatív igazság az, hogy az ilyen egzisztenciális korlátok elfogadása valójában felszabadító erejű lehet, lehetővé téve közös életünk olyan szemléletét, amely a közjóra irányuló kölcsönös hűségben és kötelezettségekben, viszonyosságban és szolgálatban gyökerezik. A következőkben erről lesz szó.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK ÉS A KÖZJÓ JOBBOLDALI POLITIKÁJA

Ahhoz, hogy eltávolodjon a technokrata neoliberalizmus gyökértelenséget teremtő, atomizáló és zavart hozó erőitől, a jobboldalnak helyre kell állítania a határok alapvető képzetét. A valóban posztliberális jobboldal által képviselt, mélyen gyökeredző egyetemes eszme sokkal inkább képes a közjó szolgálatára, mint a liberalizmus és annak technokrata formája valaha is lenne. A posztliberális jobboldal kínálja a legjobb esélyt arra a szintézisre, amely a fogyatékossgal élt élet különös és az emberi tapasztalás egyetemes természete között kialakulhat, és amelynek létrejöttét közvetítőként a családok, a közösségek és a brit nemzet segíti. Ez a nézet nem csupán az emberi szubjektumok között képes a nagyobb egész kötelékeit

⁶¹ LASCH 1995.

⁶² LASCH 1995.

megteremteni, de a brit múltba is tekintve annak örökségét a jövőre hagyományozza. A „világba belehelyezett lények”⁶³ vagyunk, személyiségünket és énünket pedig a család, a barátok, a közösségek és a nemzet által meghonosított erényekre való törekvésünk képessége alakítja. Edmund Burke szavaival: egymásrautaltságunk azon a generációkon átívelő szövetségen keresztül terjed, amely hagyományaink alapjain összekapcsolja a holtakat, az élőket és a még meg nem születetteket.⁶⁴ Énképünk és céltudatosságunk alapját az örökség és a hagyaték képezi, amely reflexióra és elkötelezettségre ösztönöz, a hála kifejezésére mindazért, ami megadatott, és megteremti annak kötelezettségét, hogy saját tevékenységi körünkben lehetőségeinkhez mértén javítsuk, ami rossz, vagy legalább enyhítsük a károkat. Nem *ex nihilo* lépünk e világba, és nem valamiféle szerződésen keresztül alakítjuk ki társadalmunkat és kultúránkat. Létező társadalmi, kulturális és – szinte mindig – politikai rendbe születünk bele. Belénk ivódtak mindazok, akik előttünk jártak e földön. Ahogyan Roger Scruton írja, „világba léptünk akkor magunkon viseljük azok örömeinek és szenvedéseinek jelét, akik helyet teremtettek nekünk benne”.⁶⁵

Kapcsolataink hálója – ahol „korai éveinkben védelmet élvezünk, éretté válva pedig esélyeket kapunk”⁶⁶ – megadja számunkra identitásunk „nyelvét”, hogy megfogalmazhassuk, kik vagyunk, honnan jöttünk, és hová tarthatunk. A „*woke*” új erkölcsi rend vonzereje részben éppen abban rejlik, hogy az ideológiai affinitás identitárius közösségeinek talaján biztosít egyfajta énképet abban a korban, amikor túlon túl gyakran szembesülünk családjaink és rokoni kötelékeken alapuló hálózataink felbomlásával.⁶⁷ Ha családi és társadalmi köreink rendje megfelelő, kialakíthatjuk azt a kiterjesztett ént, amely képes kötődni szélesebb közösségéhez és nemzetéhez. Roger Scruton meggyőző érvelése szerint a mélyen gyökerező identitás talaján álló „én” a „mi”-tudatból sarjad ki, és meg is erősíti azt – a tudatot, amely a múlthoz kötődő származás érzéséből ered, és kötelezettséget támaszt arra,

⁶³ SCIALABBA 2018.

⁶⁴ BURKE 1968.

⁶⁵ SCRUTON 2017a.

⁶⁶ SCRUTON 2017a.

⁶⁷ EBERSTADT 2019.

hogy méltó örökséget hagyjunk a jövőre.⁶⁸ Ez a „mi”-tudat teszi lehetővé egy demokratikus állam békés, civilizált politizálását, lehetőséget teremtve az emberi együttélésre az összetartozástudat és a kölcsönös hűség alapján.⁶⁹ Ez a „mi”-tudat adja a kulcsot a fogyasztékosággal élő emberek közös nemzeti létbe való integrálásához, kiemelve őket elidegenedett elszigeteltségükből, felépítve a múlthoz, a jelenhez és a jövőhöz való kötődésüket, helyet biztosítva számukra a holtak generációinak chestertoni demokráciájában.

A jobboldali posztliberalizmus tehát „olyan álláspont, amely a nemzet fenntartásának és az idő múlásával való megerősítésének kulcsát a nemzeti és vallási hagyományok visszaállításában, helyrehozásában, kidolgozásában és kijavításában látja”,⁷⁰ mivel „közvetlenül abból a tudatból ered, hogy az egyén valami folyamatos, régtől fogva létező társadalmi rend része, amely mindennél fontosabb szerepet tölt be cselekedetei alakításában”.⁷¹ Számomra a fentiekben felvázolt kiterjesztett éntudat az élet egyik rendkívül fontos vigaszforrása, és nem csupán az engem körülvevő kapcsolatokból és kölcsönös kötelekekből kapott támogatás és az azokból merített erő okán. A vezetői szuperosztály és az „új értelmiség” – akik számára gúny tárgya az, aki hozzám hasonlóan értékeli a kultúráját, hagyományait és az élő múlthoz való tartozását – megfélelkezik arról, hogy a kevésbé szerencsések számára elengedhetetlenek az élet ezen elemei. Tim Stanley ezt így fogalmazza meg: „[h]a semmid sincs, vagy az ágyat nyomod, az emlék annál fontosabb, hiszen szabad: nem veheti el tőled senki.”⁷²

Ez azért van így, mert

„a társadalmi berendezkedés léte összekeveredhet tagjai életével. Érezhetik magukban az őket körülvevő akarat kitartását. Éppen ebben az érzésben gyökerezik a konzervatív ösztön, amely a történelmi életerő érvényesülésében, a társadalom élni akarását érző egyéni tudatban rejlik.”⁷³

⁶⁸ SCRUTON 2017b.

⁶⁹ SCRUTON 2004.

⁷⁰ HAZONY 2022.

⁷¹ SCRUTON 2014.

⁷² STANLEY 2021.

⁷³ SCRUTON 2014.

Számomra a jobboldali posztliberalizmusának forrása az a felismerés, amely a lassú akkulturációból és az erkölcsi hagyományba való beavatásból mérítve ráébred, hogy az e világba behelyezett életszemlélet olyan reményt és vigaszt képes nyújtani, amely enyhíti a jelentősebb fizikai korlátokkal élt élettel gyakran együtt járó elszigeteltséget. A hagyomány és az azt kifejezésre juttató szokások lehetőséget adnak arra, hogy csatlakozzunk szellemünk dalához – legyen bár kicsiny vagy nagy – a történelem örök kórusában, amely felénk sodorja a múlt dalát, míg saját életünk és tetteink értelmét a jövő felé repíti.

Ez a jobboldali posztliberalizmus – még akkor is, ha a nem hívó emberek által is megerősítést nyer – az emberi személy Isten képére alkotott, veleszületett méltóságát rejti. Ezzel azonban együtt jár az a morális realizmus, hogy elfogadjuk bukott természetünket és a mindannyiunk által hordozott bűnt. Töredezett létünk e bukott világban a reménytelenség érzését ösztönözheti. A megváltás lehetősége azonban megőrzi a jó túlélésének és virágzásának reményét, ahogy Alekszandr Szolzsenyicin is látta:

„A jót a rossztól elválasztó határvonal nem azonos az államok, osztályok, pártok közti határral, hanem minden egyes ember szíve közepén halad át, minden emberi szív közepén. De még ott is fluktuál, eltolódik bennünk az évek során. A még a rossz által megszállva tartott szívben is marad egy támpontja a jónak, s még a legnemesebb szívben is van egy sarok, melyben tartósan gyökeret ver a rossz.”⁷⁴

Egy ilyen nézet korántsem kétségbeesést kelt, hanem – akár fogyatékossgal élő emberek vagyunk, akár nem – emlékeztet bennünket azokra a határookra és korlátokra, amelyek révén tudatára ébredhetünk az érték, a jobb és a rosszabb fogalmának. Ez ellentétben áll a liberális önteremtő énnel, ahol a korlátlan választási lehetőség bénító és fullasztó, mert nincs tekintély, amelytől választ kapnánk arra, hogy mit és milyen célból válasszunk. A jobboldali posztliberalizmus tehát az élet korlátokkal határolt szemlélete,⁷⁵ mivel

⁷⁴ Sente Imre fordítása, in SOLZSENYICIN 1989: 1071. (A ford.)

⁷⁵ SOWELL 2007.

„a szabadság csak akkor fogható fel társadalmi célként, ha valami másnak, egy szervezetnek vagy berendezkedésnek van alárendelve, amely meghatározza az egyéni célt. Ezért a szabadság célul tűzése egyben annak a korlátnak a célul tűzését is jelenti, amely a szabadság előfeltétele.”⁷⁶

A korlátok valóságával való megbékélés képességét az teszi lehetővé, ha „kapcsolódunk az emlékezethez, az erényhez, a korlátokhoz és az alázatossághoz, illetve támaszkodunk rájuk, és végső soron elfogadjuk a vallás spirituális fegyelmeiből fakadó forrását”.⁷⁷ A jobboldali posztliberális tudás szerint az erény felöleli azt a képességet, hogy „megfelelő módokon reagáljunk a belső értékekre (vagy jóságra), továbbá mindarra, ami normatív követelményeket támaszt velünk szemben. E megfelelő reakciók révén az erények jelentik számunkra a jó életet, azaz magasabb normatív szinten álló nemesebb, értelmesebb életformaként értelmezett emberi kiteljesedésünket.”⁷⁸ Az ilyen, korlátokat állító erények közé tartozik „az alázat, a tisztelet, a mértékletesség, az elégedettség, a jó szomszédság és a hűség”.⁷⁹

Ezen erények a családban és a közösségben való széles körű gyakorlással és szokássá nemesítéssel valósíthatók meg, és a lélek „belső ellenőrzése” révén tarthatók fenn.⁸⁰ Ekként a korlátok jelentik az utat a nagyobb szabadsághoz. A kegyelem segítségével felemeltetünk alacsonyabb, állati természetünkből a magasabb, civilizált természetbe. Mindez a múlt hagyományaiban való részvételen keresztül valósul meg, amelyek maguk is a jó, az igaz és a szép egyetemességén alapulnak, de feltárulkozásuk és gyakorlásuk meghatározott időben és helyen történik.⁸¹

Az akaratunkat és intuíciónkat formáló tapasztalatok révén arra jutottam, hogy a liberalizmus deduktív racionalitása helyett az emberről – kezdetéről, céljáról és végéről – alkotott posztliberális konzervatív nézet sokkal nagyobb összhangban rezdül együtt az állapotomból fakadó tapasztalattal, mint a

⁷⁶ SCRUTON 2014.

⁷⁷ DENEEN 2004.

⁷⁸ MCPHERSON 2021.

⁷⁹ MCPHERSON 2021.

⁸⁰ RYN 2019.

⁸¹ RYN 2019.

liberalizmus fantáziái. A betegség, amellyel az életemet élem, zsigerileg felfedi a posztliberális konzervativizmus erkölcsi realizmusának és a világba belehelyezett ember képét megalkotó antropológiájának igazságát. A liberalizmus – legyen az klasszikus vagy jobboldali neoliberális – lekicsinyli és lebecsüli emberi állapotunk adott mivoltát, annak minden tragédiájában és diadalában, életerejében és egzisztenciális törekénységében. A posztliberális konzervativizmus kapcsolatokban létező természetünk egyetemességének szintéziséről, különösen a fogyatékossgal élő emberek élete által felfokozott formában megmutatkozó egymásra utaltságunkról szól.

A konzervativizmus tehát már nem elegendő, mert ha megőrzi a neoliberális politikai rendet és annak liberális filozófiai alapjait, akkor az állam továbbra is kibújik kötelességei alól. A bőség, a béke és az igazságosság biztosítását – nemcsak a fogyatékossgal élő emberek, hanem brit nemzeti otthonunk valamennyi lakója vonatkozásában – továbbra is feláldozzuk az individualizmus oltárán, miközben a haladás zsoltárai zengenek. Ha azonban a kormányzó erők helyreállítják a gazdaság és a politika rendjét, betartják kormányzási kötelezettségeiket, és eleget tesznek feladatainknak a közjó szolgálatában, az valóban a fogyatékossgal élő embereket szolgálja majd – méghozzá nem csupán elszigetelt identitásokként, hanem az egész nemzeti közösség közös életének szerves részeként is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BROOKS, David (2000): *Bobos in Paradise. The New Upper Class and How They Got There*. New York – London – Toronto – Sydney – Singapore: Simon & Schuster.
- BURKE, Edmund (1968) [1790]: *Reflections on the Revolution in France*. London: Penguin.
- CONNOLLY, Gray (2018): Conservatism Amid the Ruins. *Meanjin*, 2018. tavasz. Online: <https://meanjin.com.au/essays/conservatism-amid-the-ruins>
- DENEEN, Patrick J. (2004): Christopher Lasch and the Limits of Hope. *First Things*, 2004. december 1. Online: www.firstthings.com/article/2004/12/christopher-lasch-and-the-limits-of-hope
- DENEEN, Patrick J. (2018): *Why Liberalism Failed*. New Haven, CT – London: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.12987/yale/9780300223446.001.0001>
- Disability Facts and Figures [é. n.]. *Scope*. Online: www.scope.org.uk/media/disability-facts-figures

- EBERSTADT, Mary (2019): *Primal Screams. How the Sexual Revolution Created Identity Politics*. West Conshohocken, PA: Templeton Press.
- GEORGE, Henry (2021): Broken Bodies Break Liberalism. A Perspective Based on Dependence. *Plough*, 2021. október 12. Online: www.plough.com/en/topics/justice/culture-of-life/broken-bodies-break-liberalism
- GEORGE, Henry (2022): Euthanasia is Liberalism's Endpoint. *The Critic*, 2022. október 17. Online: <https://thecritic.co.uk/euthanasia-is-liberalisms-endpoint>
- GRANT, George (2005) [1965]: *Lament for a Nation. The Defeat of Canadian Nationalism*. Montreal: McGill-Queen's University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9780773582163>
- HAZONY, Yoram (2018): *The Virtue of Nationalism*. New York: Basic Books.
- HAZONY, Yoram (2022): *Conservatism. A Rediscovery*. Washington, DC: Regnery Gateway.
- HENDERSON, Rob (2019): „Luxury Beliefs” Are the Latest Status Symbol for Rich Americans. *New York Post*, 2019. augusztus 17. Online: <https://nypost.com/2019/08/17/luxury-beliefs-are-the-latest-status-symbol-for-rich-americans>
- HOBBS, Thomas (2009) [1651]: *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.
- JOUVENEL, Bertrand de (1993) [1945]: *On Power. The Natural History of Its Growth*. Carmel, IN: Liberty Fund.
- JOUVENEL, Bertrand de (2000) [1963]: *The Pure Theory of Politics*. Carmel, IN: Liberty Fund.
- KOTKIN, Joel (2020): *The Coming of Neo-Feudalism. A Warning to the Global Middle Class*. New York – London: Encounter Books.
- LASCH, Christopher (1995): *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York – London: W.W. Norton.
- LIND, Michael (2020): *The New Class War. Saving Democracy from the Managerial Elite*. New York: Penguin–Portfolio.
- LOCKE, John (1988) [1689]: *Two Treatises of Government*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810268>
- MACINTYRE, Alasdair (1999): *Dependent Rational Animals. Why Human Beings Need the Virtues*. Chicago, IL – La Salle, IL: Open Court.
- MANENT, Pierre (1994): *An Intellectual History of Liberalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9780691207193>
- MASON, Rowena – STEWART, Heather – ASTHANA, Anushka (2016): Iain Duncan Smith Resigns from Cabinet Over Disability Cuts. *The Guardian*, 2016. március 19. Online: www.theguardian.com/politics/2016/mar/18/iain-duncan-smith-resigns-from-cabinet-over-disability-cuts
- MCMANUS, Matthew (2022): *The Emergence of Post-Modernity at the Intersection of Liberalism, Capitalism, and Secularism. The Center Cannot Hold*. Cham: Palgrave MacMillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-98970-5>
- MCPHERSON, David (2021): *The Virtues of Limits*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/os0/9780192848536.001.0001>
- MILL, John Stuart (1980): *A szabadságról. Haszonelvűség*. Ford. Pap Mária. Budapest: Magyar Helikon.

- MILL, John Stuart (2015): *On Liberty. Utilitarianism and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/owc/9780199670802.001.0001>
- MOEINI, Arta (2023): The Crisis of Liberal Modernity and the Totalitarian Response. *AGON*, 2023. február 22. Online: www.agonmag.com/p/the-crisis-of-liberal-modernity-and-outcomes-for-disabled-people-in-the-uk/
- Outcomes for Disabled People in the UK: 2021 (2022). *Office for National Statistics*, 2022. február 10. Online: www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/disability/articles/outcomesfordisabledpeopleintheuk/2021#main-points
- PAPPIN, Gladden (2022a): Mirror of Princes. *Postliberal Order*, 2022. szeptember 9. Online: www.postliberalorder.com/p/mirror-of-princes
- PAPPIN, Gladden (2022b): Return to Normalcy. *Postliberal Order*, 2022. október 27. Online: www.postliberalorder.com/p/return-to-normalcy
- PITT, Daniel (2023): Conservative Welfare Policies: Ideational Oscillation in the Age of Brexit. In BEECH, Matt – LEE, Simon (szerk.): *Conservative Governments in the Age of Brexit*. Cham: Palgrave Macmillan, 171–194. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21464-6_10
- Recessive Dystrophic Epidermolysis Bullosa (RDEB) [é. n.]. *Great Ormond Street Hospital*. Online: www.gosh.nhs.uk/conditions-and-treatments/conditions-we-treat/severe-recessive-dystrophic-epidermolysis-bullosa-rdeb
- Resolution Foundation (2023): 44 Per Cent Disability Income Gap Makes People with Disabilities More Likely to Struggle to Heat Their Homes and Cut Back on Food This Winter. Online: www.resolutionfoundation.org/press-releases/44-per-cent-disability-income-gap-makes-people-with-disabilities-more-likely-to-struggle-to-heat-their-homes-and-cut-back-on-food-this-winter
- RYAN, Frances (2018): *Crippled. Austerity and the Demonization of Disabled People*. London: Verso.
- RYN, Claes G. (2019): *A Common Human Ground. Universality and Particularity in a Multicultural World*. Columbia, MO: University of Missouri Press.
- SANDEL, Michael (2005): *Public Philosophy. Essays on Morality in Politics*. Cambridge, MA – London: Harvard University Press.
- SCIALABBA, George (2018): *Slouching toward Utopia*. Brooklyn, NY: Pressed Wafer.
- SCRUTON, Roger (2004): *England and the Need for Nations*. London: Civitas.
- SCRUTON, Roger (2014): *The Meaning of Conservatism*. South Bend, IN: St. Augustine's Press.
- SCRUTON, Roger (2017a): *On Human Nature*. Princeton, NJ – Oxford: Princeton University Press.
- SCRUTON, Roger (2017b): *Where We Are. The State of Britain Now*. London: Bloomsbury.
- SHULLENBERGER, Geoff (2020): Liberalism's Autoimmune Disorder: "On Cynical Theories," Part 1. *Outsider Theory*, 2020. augusztus 28. Online: <https://outsidetheory.com/liberalisms-autoimmune-disorder-on-cynical-theories-part-1>
- SNEAD, O. Carter (2020): *What It Means to Be Human. The Case for the Body in Public Bioethics*. Cambridge, MA – London: Harvard University Press.

- SOWELL, Thomas (2007): *A Conflict of Visions. Ideological Origins of Political Struggles*. New York: Basic Books.
- STANLEY, Tim (2021): *Whatever Happened to Tradition? History, Belonging and the Future of the West*. London: Bloomsbury.
- STRAUSS, Leo (1988) [1959]: *What Is Political Philosophy? And Other Studies*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- SZOLZSENYICIN, Alekszander (1989): *A Gulág-szigetcsoport I-II. 1918-1956*. Ford. Szenté Imre. Debrecen: Új Idő.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (2003): *Democracy in America and Two Essays on America*. New York: Penguin.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (2015): Az amerikai demokrácia. Részletek. *Jelenkor*, 58(11), 1228–1236.
- UK Government (2021): National Disability Strategy. GOV.UK, 2021. július 28. Online: www.gov.uk/government/publications/national-disability-strategy
- VERMEULE, Adrian (2017): Liturgy of Liberalism. *First Things*, 2017. január 1. Online: www.firstthings.com/article/2017/01/liturgy-of-liberalism
- VERMEULE, Adrian (2019): All Human Conflict is Ultimately Theological. *Church Life Journal*, 2019. július 26. Online: <https://churchlifejournal.nd.edu/articles/all-human-conflict-is-ultimately-theological>

